

den tilanteen kovaksi. Toisaalta työelämä saa olla melko kovaakin, kunhan työn sisältö on mielekäs ja työskentelyolosuht-

teet ovat kunnossa. Työssäkäynnin mielekkyys motivoi pitkään työuraan, jos sitä eivät murennat työn kohtuuttomat vaatimukset

ja epäoikeudenmukainen kohtelu.

Elämän alussa luodaan loimet

ULLA VIERTOLA

Lapsuuden kudelmia -kirjan kannessa on lumoavan kaunis ja värikäs puku. Sen leveä helma pulistuu kuin krinoliinin kannattelemana ja kapeaa miehustaa koristaa leveä röyhelökaulus. Onko se aikuisen naisen vai pikkutyttö puku. Kansilehdeltä löytyy tieto, jonka mukaan kuvassa on tekstiilitaiteilija *Virpi Vesänen-Laukkasen* pukuveistos *Karkkiprinsessa*. Kansikuvan vaikutus on erikoinen ja voimakas: mihin kummaan satumaailmaan kannen avaaminen oikein johtaa? Kirjan nimikin tuntuu omituisen häilyvältä. Vaikka kirjaimet selvästi muodostavat oikeat sanat, mieli pyrkii jatkuvasti muokkaamaan kudelmissa unelmia tai kuvitelmia.

Kirjan saatesanojen mukaan teos on kunnianosoitus tutkimusprofessori *Marjatta Bardyn* elämäntyölle lapsuuden, lastensuojelun ja kasvatuksen parissa. Kirjan kirjoittajat ovat Bardyn työtovereita ja tuttavuuksia lapsuudensosiologian ja lastensuojelun sekä taiteen piiristä. Tämän kokonaisuuden tuottamisessa on ollut mukana 22 ihmistä, ja tuloksena on 20 yksittäistä teosta artikkelien, kuvien ja runojen muodossa. Kirjoittajien tavoitteena on ollut löytää poikkeavia näkökulmia, joiden tulokse-

na olisi monialainen ja epäsovinainen, mutta kuitenkin asiallinen ja hienotunteinen kokonaisuus. *Tarja Heino* kertoo Marjatta Bardyn työstä ja tuotannosta laajemmin. 1970-luvulla Bardy viritti keskustelua lapsen asemasta yhteiskunnassa ja oli 1980-luvulla mukana uudistamassa lastensuojelulakia. Hän koordinoi suuntaa 2000-luvun lapsipolitiikkaan. Tieteen ja taiteen yhteys kiinnostaa Bardya, ja hän on käsitellyt myös taiteen merkitystä lapsen kasvussa.

Lapsuuden kudelmien ensimmäinen teos on *Antti Kariston* artikkeli *Mitä kauniisti kirjoittaminen on?* Jos lukija on asennoitunut kohtaamaan lapsiin ja lastensuojeluun liittyvän aihepiiriin, tämä yllättävä sivupolku aiheuttaa hämmennystä. Ehkä kansikuvan tapaan tarkoituksena on taas ravistella luutuneita odotuksia. Karisto puhuu leppoisasti tutkimustekstien viralisesta estetiikasta, jonka ainoa ihanne on selkeys: vain olennainen ilmaistaan, eikä rivien välissä saa olla mitään. Ihannetta ei ole tapana kyseenalaistaa, sillä sen tavoittelu on vakavasti otettavan tieteen tekemisen merkki. Artikkelissaan Karisto pehmitää lukijaa kohtaamaan sellaistaikin tekstiä, joka ei ole tieteelli-

Tarja Heino & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.)
Lapsuuden kudelmia
Helsinki: Stakes, 2005
269 s.

Marjatta Bardy & Päivi Känkänen
Omat ja muiden tarinat Ihmisyyttä vaalimassa
Helsinki: Stakes, 2005
189 s.

sen estetiikan mukaista. Samalla hän kuitenkin varoittaa epäsovinnaiseen kielenkäyttöön sisältyvistä riskeistä: esimerkiksi herttainen tieteellinen teksti voi helposti olla herttaisen yhdentekevää. Tutkijalta vaaditaan tyyliä, jos hän tekstissään heittää oman persoonansa täysillä peliin, tunteineen päivineen. Karisto muistuttaa, että tutkijan pitää ottaa huomioon myös yleisönsä tarpeet. Hienossa artikkelissa tieto ottaa nautittavan muodon.

Lapsuuden kudelmissa tosiaan esiintyy kaikenlaista kielenkäyttöä, sekä nautittavaa että haastavaa. Joidenkin kirjoittajien aiheena on Marjatta Bardy ja tämän tapa tutkia ja kirjoittaa. Jotkut artikkelit käsitte-

levät lasta ja lapsen asemaa, joutukut sosiaalialaa yleisemmin. Selainen kirjoittaja, joka kerrankin haluaa puhua suunsa puhtaaksi, on *Kari Raivio* artikkelissaan *Lapsiuhri – fragmentteja rakkauden puutteesta*. Toisenlaista ilmaisuuden erikoismuotoa edustaa *Mari Krappalan* artikkeli *Hetki sylissä*. Krappalan ajatustenvirta on vaativaa ja osin uuvuttavaa luettavaa. Siitä löytyy myös piirre, joka on yhteinen monille muille tämän kirjan teksteistä. Kirjan aihepiiriksi on mainittu lapsuus, mutta monet kirjoittajat pyrkivät sinnikkäästi telakoitumaan aikuisuuteen ja aikuisen maailmaan. Lapsi vain vilahtelee taustalla aikuisen elämässä ja muistoissa.

Tarja Pääjoki sen sijaan pyrkii käsittelemään itse lapsuutta artikkelissaan *Äidin poika*. Pääjoki tutkii erityisesti lapselle tarjottuja sukupuoli-identiteettejä, jotka lapsi joutuu ehkä vastoin tahtoaan omaksumaan. Sukupuoli-identiteetin tyrkyttämisen kautta aikuinen määrittää lapselle hyväksyttävän tavan olla tyttö tai poika, samalla tavalla kuin se on aikanaan aikuiselle itselleen tyrkytetty. Tällainen lapsen rakentaminen palauttaa mieleen kansikuvan prinsessan. Makea ja suloinen karamellipaperipuku hahmottuu haarniskana, johon lapsi tungetaan. Se on kuin muotti tai säilykepurkki. Toisaalta lasta vaaditaan kasvamaan aikuisten realiteetteihin esimerkiksi tietyn sukupuolen omaksumisen kautta, mutta samalla hänen oma nykyhetken todellisuutensa kuorrutetaan harhakuvaiksi alituisesta onnellisuudesta ja huolettomuudesta. Aikuinen on helppo uskotella itselleen, ettei minkäänlainen oikea kärsimys koskaan voi tavoittaa selaista enkelinkaltaista olentoa.

Marjatta Bardy toimi 1980-luvun lopulla koordinaattorina ja tutkijana eräässä kansainvälisessä tutkimuksessa, jossa lapsuutta koskeva tieto paljastui aikuiskeskeiseksi. Tällaista aikuiskeskeisyyttä ilmeisesti on lapsen kokemusten unohtaminen ja vähätteleminen. Kun lapsuuden oletetaan aina olevan pohjimmitaan onnellista ja haihtuvan jälkiä jättämättä, lapsen ongelmista ei tarvitse välittää. Kirjan loppupuolella Virpi Vesänen-Laukkasen teos *Pienet tulitikkutyöt* vahvistaa mielikuvaa lapsuutta koskevan aikuiskäsityksen yksipuolisuudesta. Teos tuo mieleen Hans Christian Andersenin julman kertomuksen köyhästä lapsesta, joka heitteille jätettynä paleltuu hitaasti kuoliaaksi kadulle. Hypotermia aiheuttaa lapselle sekavuutta ja harhanäkyjä, mutta Andersenin realistisesta kuvauksesta huolimatta kertomus on nimetty saduksi ja harhat on tulkittu herttaisiksi haavekuviksi. Tällä tavalla aikuisten oikea todellisuus siilottelee paleltuvan lapsen kohdalla. Pieni tulitikkutyttö riisutaan rääsystään ja puetaan sadunhohtoiseksi karamelliprinsessaksi, joka vielä kuolleenakin on onnellinen ja kaunis.

Lapsuuden kudelmat eivät purkautuneet vielä ensimmäisellä lukukerralla. Kirjan näkökulmat ja esitystavat ovat vaihtelevia, ja useamman aiheen läsnäolo lisää tajuamisen taakkaa. Toisinaan artikkeleissa puhutaan Marjatta Bardysta, toisinaan lapsista tai perhepolitiikasta, Albaniasta tai unista. Se, mitä kirjalla oikeastaan halutaan sanoa, jäi toistaiseksi niin hämärän peittoon, että epäilemättä tarkoitus onkin ollut hämmentää ja herättää kysymyksiä tai ajatuksia. Kirjan alkuun sijoitettu Antti Karis-

ton vihjaus tieteelliselle tekstille epätavallisesta esittämisen esetiikasta tuli hyvään tarpeeseen. *Lapsuuden kudelmissa* rivinvälit ovat tosiaan täynnä tavaraa, eikä sitä olennaista varsinaisesti ole tarjolla lainkaan.

* * *

Sen sijaan olennainen kyllä löytyy toisesta käsiteltävästä teoksesta, joka on Marjatta Bardyn itsensä yhdessä *Päivi Känkäsen* kanssa kirjoittama *Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa*. Bardyn ja Känkäsen teos on varsinaisesti tutkimusraportti, jonka keskiössä on lastensuojelun tutkimus- ja kehittämishanke *Elämäkertaketju – ilmaissutaidot syrjäytymisen ehkäisyssä*. Hankkeen tavoitteena on ollut luoda lastensuojelun piiriin välineitä eräiden tärkeiden kysymysten pohtimista varten. Nämä kysymykset ovatkin sitten varsin mittavia: keitä me olemme, mihin me kuulumme ja kuinka me elämme? Vaativan kysymyksenasettelun taustalta löytyy lastensuojelun toimintakentän tiivis kytkös omaan aikakauteensa, sen arvoihin, ongelmiin ja mahdollisuuksiin. Kirjoittajien mukaan aikakausi paljastaa luonteensa niissä tarinoissa, joita sen piirissä kerrotaan. Yksilön omat ja muiden tarinat ovat keinoja ymmärtää, mitä meille ja meissä tapahtuu ja miten tuo ymmärrys muutetaan luovaksi vastavoimaksi passiiviselle kärsimiselle. Tarinoiden kertominen ja jakaminen ovat keinoja mieltää ihmisen toimintaa ja toiminnan rajoja. Bardy ja Känkänen muistelevat agoraa, antiikin ajan julkisen keskustelun areenaa. He kysyvät, missä ovat tämän ajan agorat, vapaat torit, joilla ihmiset voisivat kokoontua jakamaan

tarinoitaan. Ensimmäiseksi tulee mieleen nykypäivän media tarinankertojana ja julkisen keskustelun näyttämönä, mutta tarkemman harkinnan jälkeen mieli muuttuu: media ei sittenkään voi toimia vapaan torin korvikkeena. Media esittää tarinoita omalla tavallaan ja omista lähtökohdistaan. Median tarinankerontaa ovat sepitteelliset sijaiseläjät ja sijaiskärsijät, joiden tekemisiä muut voivat vain sivusta tarkkailla. Medialle eivät kelpaa mitkään tahansa yksittäiset tarinat vaan sellaiset, joiden kiinnostavuus on mahdollisimman suuri. Mistä siis agora tämän ajan ihmisille elämäkokemusten jakamista varten – väistämättä tuo yhteinen vapaa tila kutistuu pieneksi ja yksityiseksi.

Keitä me olemme, mihin me kuulumme ja kuinka me elämme? Näiden kysymysten vastaukset sisältävät eheän itsen rakennustarpeet. *Omissa ja muiden tarinoissa* lastensuojeluun liittyvä olennainen teema on lapsen itsestä syrjäytymisen vaara. Miten itsestä syrjäydytään – yleensä puhutaan sellaisista ihmisistä, jotka ovat syrjäytyneet yhteiskunnasta tai ovat vaarassa ajautua yhteisönsä marginaaliin. Onko itsestä syrjäytyminen sama asia, mutta vielä vakavammassa merkityksessä? Jos syrjäytyy itsestään, on suuressa vaarassa syrjäytyä myös yhteiskunnastaan, sillä vajavaista palaa ei kelpuuteta mukaan muodostamaan kokonaisuutta. *Tove Janssonin* tarina *Näkymätön lapsi* on itsestä syrjäytymisen esimerkki myös *Omissa ja muiden tarinoissa*. Ninni, *Näkymätön* lapsi, näivettyä välinpitämättömyyden ja väheksynnän ilmapiirissä, kunnes kokonaan katosi omaan häpeäänsä ja arvottomuuteensa. Tullakseen jälleen näkyväk-

si hän tarvitsi vain vapaata tilaa toisten läheisyydessä, sellaisessa ympäristössä, joka hyväksyi hänet. *Omissa ja muiden tarinoissa* itsestä syrjäytymisen ehkäisyyn liittyy kiinteästi eheän elämäntarinan merkitys. Kipeiden, torkuttujen muistojen mukana katoaa pala lapsen itseä ja omaa, elettyä elämää. Petetyn luottamuksen ja menetettyjen ihmissuhteiden merkityksen kieltäminen vie taas mennessään yhden palasen. Lopulta tuloksena voi olla lapsi, joka ei miellä lainkaan kuuluvansa ihmisten sukuun. Hän on valtion lapsi, sosiaalitoimen persoonaton jälkeläinen.

Lastensuojelun piirissä vuosina 1999–2003 toteutettu Elämäkertaketju-hanke kutsui sijaisperheissä ja laitoksissa eläneitä tai eläviä kirjoittamaan kokemuksistaan. Tutkijat löysivät monista tarinoista eriaikaisia ulkopuolisuuden kokemuksia. Hanketta jatkettiin ilmaisutaitokoulutuksena ja työpajoina lastenkotien, perhehoidon ja koulukotien työntekijöille. Elämäkerran työstäminen tapahtui esimerkiksi sarjakuvien ja sukupuiden piirtämisen sekä runojen, naamioiden ja teatterin keinoin. Kun koulutukseen osallistuneet sosiaalialan työntekijät olivat ensin harjoitelleet työstämällä omaa elämäkertansa, ketju jatkui heidän työpajoillaan lasten parissa. *Omat ja muiden tarinat* kertoo seikkaperäisesti elämäkertatyön sisällöstä ja vaikutuksista. Tutkimuksen raportointi on niin kiinnostavaa ja innostavaa, että sosiaalialan opiskelijoiden kannattaisi ainakin niiltä osin tutustua tähän kirjaan.

Elämäkertaketju-hankkeen lisäksi *Omat ja muiden tarinat* sisältää myös yleisempää kes-

kustelua, jota voisi kutsua humanistiseksi sivumerkinnöiksi. Marjatta Bardy pohtii aikakauden olemusta ja sen vaikutusta myös lapseen. Nykypäivän logiikkaa on häiriintynyt ajantaju, kaiken kestävä kättäminen ja kilpailu rahan, suoritusten ja saavutusten keräilemiseksi. Bardy miettii, onko hyödylliseksi mielletty rationaalisuus ylikehittynyt tuhoavaksi irrationaalisuudeksi, jossa järki tyystin hukkuu kiireen kohinaan. Tehostamisen kohteeksi kelpaa kaikki ihmiselämässä: toiveet, tarpeet, ihmissuhteet ja mielellään myös lasten kasvu ja vanheneminenkin. Kun Bardyn mietteet nykyelämästä asetetaan itsestä syrjäytymisen tarkastelun perustaksi, tuo itsen hapertuminen muuttuu myönteiseksi hankkeeksi. Itse on nykyään luotava nopeasti ja tehokkaasti, mutta se ei saa olla liian kestävä. Tarvitaan joustavuutta ja kykyä jatkuvaan muutokseen. Ehjä, pysyvä itse ei tosiaan ole aikakauden ihanteiden mukainen. Jos yksilö sen sijaan syrjäytyy itsestään, voidaan syntyneeseen tyhjiin tilaan manipulaation ja käskytyksen keinoin työntää mitä tahansa.

Omit ja muiden tarinoita olisi mahdollista lukea monen näkökulman kautta, ja jokainen niistä antaisi oman tuomionsa tekstille. Pessimistin kanta olisi väheksyvä: kyllä kai sitä on kaikenlaista maailman parantamista paikat pullollaan, mutta mitä pysyvää siitä kuitenkaan koskaan koituu ... ajanhaaskausta vain ja lisää pettymyksiä lapsille! Moralistin kanta olisi ankara: vanhempien velvollisuus on pitää huolta omista lapsistaan. Yhteiskunnan tehtävä ei ole verorahoin hyysätä mukuloita, joiden juopot vanhemmat kaipaisivat vain kunnon kurinpalautus-

ta. Markkinatalouden kanta olisi ärtyisä: hyvinvointivaltio ei ole vapaan kilpailun ihanteiden mukainen, eikä terveiden aikuisten työpanosta pitäisi tuhlaata vaurioituneiden ja markkina-arvoltaan vähäisten lasten virkistystoimintaan. Kirjan tekstiä sävyttää paikoitellen paatoksellinen humanismi, joka saattaa herättää vastarintaa kovaksikeitetyis-

sä ihmissieluissa. Marjatta Bardyn kuvaus aikakauden arvoista ja asenteista synnyttää kuitenkin tietyn tarpeen voimakkaan inhimilliselle korostukselle. Nykyihmisen kuvaksi hahmottuu markkinatalousdiskurssin maagiseen valtaan joutunut tahdoton olento, joka silmät laistuneina pyörii yhä pienenevää ympyrää, joka askeleella hokien

pyhää mantraansa: joustavuus–tehokkuus–kilpailukyky, joustavuus–tehokkuus–kilpailukyky... Tällainen yhteen ideologiaan jämähtänyt yksilö ja hänen samaa litaniaa hymisevä yhteisönsä tarvitsevat ehkä humanismia hevosenpotkun kaltaisina annoksina, ennen kuin se tehoaa tai sitä edes huomataan.

Tutkimusetiikka ja aineiston käyttöikä

KLAUS MÄKELÄ

Arja Kuula on toimintatutkimuksesta väitellyt sosiologi, joka toimii Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston arkistinhoitajana. Hänen vastuullaan ovat erityisesti kvalitatiiviset aineistot, ja hänen kirjansa käsittelee ihmisiä koskevien aineistojen hankintaa, käyttöä ja säilytystä humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Kuulan perehtyneisyyttä osoittaa, että kirjan lähdeluettelotelo on kunnioitusta herättävän runsas ja monipuolinen.

Kuula toteaa aivan oikein, että tutkimuseettiset säännöt on kehitetty lääketieteen piirissä. Valitettavasti hän ei eritele niitä ongelmia, joita seuraa, kun lääketieteellisiä sääntöjä sovelletaan sellaisenaan muihin tieteisiin. Sivulla 59 mainitaan, että ihmistieteiden eettiset normit perustuvat pääsääntöisesti neljään lääketieteitä varten kehitettyyn periaatteeseen, jotka ovat hyötyperiaate, vahingon välttämisen periaate, autonomian kunnioituksen periaate

ja oikeudenmukaisuuden periaate. Missään ei kuitenkaan kerrota, mitä oikeudenmukaisuuden periaatteeseen sisältyy. Se ei ole ihme, sillä sen sisältö on kovin erilainen yhteiskuntatieteissä ja lääketieteessä. Kyse on tutkimusrasitusten ja tutkimushyötyjen tasapuolisesta jakamisesta, ja tämä tarkoittaa aivan eri asioita biolääketieteessä kuin yhteiskuntatieteissä.

Köyhässä maassa halvalla ja koehenkilöitä vaarantavalla tavalla tehty tutkimus voi joutua uuteen hoitomenetelmään, jonka teollistuneiden maiden asukkaat voivat ottaa käyttöönsä mutta johon tutkimukseen osallistuneella väestöllä ei ole varaa. Yhdessä maassa tehty yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei juuri koskaan voi samalla tavoin hyödyttää jonkin toisen maan asukkaita. Lisäksi lääketieteellisen tutkimuksen tavoitteena on usein markkinointikelpoinen tuote. Tutkimuksen rahoittaja saa siis välitöntä ta-

Arja Kuula
Tutkimusetiikka:
Aineistojen hankinta,
käyttö ja säilytys
Tampere: Vastapaino, 2006
265 s.

loudellista hyötyä siitä, että tutkittavat suostuvat osallistumaan tutkimukseen. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei juuri koskaan tähtää markkinointikelpoiseen tuotteeseen. Kaikesta tästä seuraa, että yhteiskuntatieteissä oikeudenmukaisuuden periaate jää jokseenkin tyhjäksi.

* * *

Kuula selostaa varsin laajasti henkilötietolain vaatimuksia. Hankalaksi tehtävän tekee yhteiskuntatieteellisten aineistojen monimuotoisuus. Jos kirjoittaja pitää mielessään vain tietyn tyyppisiä aineistoja, hän helposti tulee esittäneeksi kategorisessa muodossa tulkintoja, jotka eivät